

NICOLETA DABIJA

ȘASE LECȚII PRIN CARE FILOSOFIA NE MAI MÂNGÂIE

Cu un titlu care amintește de *Consolarea filozofiei*, a lui Boethius, cartea lui Alain de Botton, *Consolările filozofiei*¹ depășește adresaarea către sine, mângâierea personală căutată și dorită de autorul latin, printr-o voce îndreptată înainte de toate spre lector, menită să atragă atenția deopotrivă unui public pasionat de demersul teoretic al filozofiei și pe cea a cititorului atașat de dimensiunea cotidiană a existenței, reușind să îmbine două moduri „ciuntite” de viață în unul singur, mai aproape de înțelepciune.

Încercarea lui Botton poate fi identificată gândului că filozofia, indiferent de timpul în care a fost concepută, nu se degradează, nu se devalorizează, ea continuă să consoleze cel puțin prin autorii care s-au preocupat să coboare discursul conceptual în lume și să-l umanizeze, care au trăit filozofic și au susținut astfel prin exemplul propriu ideea că se poate trăi ca atare. În altă interpretare, Botton întărește credința într-o metafizică a cotidianului (în înțelesul pe care i-l dă John Searle), una care subzistă dintotdeauna și care se acomodează la epoci diferite. Cartea sa nu este decât o ipostază a metafizicii, care evident răspunde timpului, îl reflectă, și aș aminti numai de imaginile, element fundamental al civilizației și culturii actuale, pe care autorul le folosește pentru a-și dubla discursul ideatic (reprezentări reale sau improvizate, asociative. Unele sunt amuzante, sau aproape ridicole, cum ar fi aceea în care este înfățișată coperta unei reviste mondene grecești cu fotografia unui tânăr care bea dintr-o cupă de șampanie, semn de viață prosperă, în felul acesta autorul făcând aluzie la personajul Menon din dialogul cu același nume al lui Platon. Sau, când este reproducă o imagine a „omului-elefant”, care, ca un Socrate modern, a fost bun, dar judecat eronat de oameni).

În alt sens, cartea în discuție ne poate scăpa de prejudecata că filozofia presupune o situație exclusivă în universul abstract al ideilor, precum și de aceea că lucrurile întâlnite cotidian, luate ca simple, sunt totodată și lipsite de

¹Alain de Botton, *Consolările filozofiei*, ediția a II-a, traducere de Veronica Tomescu și Cristina Drăgulin, Editura Curtea Veche, București, 2007.

importantă. Ea ne scoate cumva dintr-o ordine a obișnuinței și ne sugerează că nu-i deloc greu să acceptăm alternativa combinării celor două căi, și ar fi încă mai bine așa, că teoriile nu trebuie văzute în sine, după cum nici realitatea de zi cu zi nu are sens ca atare. Rămâne deschisă posibilitatea de exprimare pentru o metafizică a cotidianului, care ne-ar feri de interpretări radicale și ne-ar plasa totodată firesc în filosofie și viață.

Leția oferită de Alain de Botton ar putea fi formulată astfel: înțelepciunea și originalitatea unei gândiri vin împreună, tocmai prin relaționarea laturilor distincte ale ființei care suntem cu realitatea diversă, printr-o înțelegere adecvată, rațională. Cam aceeași concluzie este transmisă, în interpretarea filosofului, și de cei șase gânditori pe care-i analizează și cărora le surprinde cu acest prilej un fond comun: acela de fi consolatori în momentele de durere umană, tămăduitori ai neajunsurilor existențiale.

Ne-popular precum Socrate

Privind o ilustrată cu pictura lui Jacques-Louis David, pe tema morții lui Socrate, autorul se gândește instantaneu la comportamentul său, pe care-l află cumva contrastant cu cel înfățișat de personajul din cartea poștală: „prioritatea mea era mai degrabă să mă fac plăcut, decât să spun adevărul”². Modelul socratic generează libertatea de reflecție și o revelație: întâmplarea „parcă mă invita să-mi asum o misiune pe cât de profundă, pe atât de ridicolă: să devin înțelept cu ajutorul filosofiei”³. Misiune luată în serios în pofida „ridicolului” la care se expune (căci a devenit lucru „rușinos” astăzi să-ți propui să cauți înțelepciunea, să crezi că ai găsit-o și să o aduci și altora la cunoștință, fie și prin filosofie, sau mai cu seamă prin mijlocirea ei), care-l provoacă să interpreteze și să scrie încă o dată – raportat la istoria gândirii – despre filosofie ca iubire de înțelepciune.

Practica și metoda socratică au deranjat bunul-simț al societății antice; a supune îndoielii „codul comun” al unei epoci, legile și prejudecățile după care se ghidează ea, pare o atitudine absurdă, ele fiind cumva de la sine înțelese. Or Socrate cu întrebările lui nu face altceva decât să tulbure înțelesul obișnuit al lucrurilor, dar nu situându-se pe sine în contra bunului-simț, ci atrăgând mai curând atenția că acesta nu poate fi acceptat decât dacă este aprofundat, dacă i se cunosc cauzele, dacă este cercetat în logica sa și în detaliu. Descoperind ce nu este un lucru, construiești în fapt drumul invers, afli ce este el, adică stabilești o judecată care nu mai comportă îndoială.

Insistența lui Botton, adăugată celei socratice, se restrânge în ideea că la adevăr se poate ajunge și altfel, dar filosofia constituie o cale sigură prin care nu numai că adevărul este intuit, dar îl putem argumenta, înțelegând de ce este superior simplei păreri sau convingerii cuiva. Este esențială cercetarea logică, singura care aduce și întregește cunoașterea. Socrate poate fi perceput astfel

² *Ibidem*, p. 11.

³ *Ibidem*, p. 11.

ca elitist, dar în acest sens, afirmă autorul, întrucât avea credința că toți avem o rațiune, care este accesibilă oricui, dar exercitarea ei este destul de slabă în realitate⁴.

Moartea lui Socrate rămâne în posteritate drept un argument în plus, poate cel mai trainic, al ideii pentru care a trăit, anume că ne putem păstra încrederea și convingerea într-o poziție corectă oricând suntem confrunțați cu o conjunctură irațională, nedreaptă, chiar și cu riscul pierderii vieții. Prin exemplarul său sfârșit temporal, Socrate, crede Botton, ne scapă de două iluzii: că ar trebui să ne supunem opiniei publice cu orice preț și că nu ar trebui să ascultăm niciodată de vocea poporului⁵. Se întâmplă așa din faptul simplu că nu convențiile sociale sau deciziile majorității ne orientează în existență, ci exclusiv rațiunea și judecățile care respectă regulile logicii trebuie să ne fie călăuze.

Epicur sau consolare pentru absența celor materiale

Publicația „Epicurean Life” sau funcționarea unui restaurant intitulat „Epicureanul” sunt două exemple care justifică popularitatea unui gânditor, adesea prost înțeles, luat ca o „anomalie” – cum crede Botton – în istoria filosofiei întrucât, în contrasens parcă, se dedică plăcerii simțurilor⁶. Epicur crede însă într-o echivalență, pentru el sufletul nu se descurcă mai bine decât trupul; așa cum trupul nu poate evita bolile, nici sufletul nu scapă de suferințele lui. Consolarea filosofiei vine către mintea care suportă afectarea. Sarcina ei este să caute cauzele angoaselor noastre și astfel să ne păzească de la îngurgitarea unor fericiri efemere sau a unor false fericiri. Filosofia poate aduce sufletului tratamente mai adecvate și o fericire mai trainică. Ea cere ca fiecare dorință a noastră să fie supusă unui examen rațional și să ne ferim ca atare să acționăm din impuls.

Filosoful numește clar ingredientele care aduc în viață plăcerea – asta după ce în prealabil le-a analizat rațional – care, contrar prejudecății noastre, nu sunt deloc scumpe sau greu de obținut. Cel mai important lucru pentru a fi fericit este să ai prieteni, oameni care să-ți fie martor și sprijin sufletesc. Contează apoi libertatea, căci e de preferat un trai simplu, dar independent. Urmează gândirea, punerea în discuție a unei probleme implică relevarea aspectelor esențiale ale ei, iar analiza lucidă a unei realități liniștește întotdeauna.

Credința lui Epicur este simplă: bogăția nu conduce la nefericire, însă singură nu creează nici fericirea. E necesar să fie asociată prietenilor, libertății și științei de a-ți explica viața. În schimb, dacă le avem pe acestea din urmă, dar nu avem avere, nu suntem nefericiți. Fericirea depinde în primul rând de stările de calm, de bine psihologic și este relativ desprinsă de cele materiale,

⁴ *Ibidem*, p. 34.

⁵ *Ibidem*, p. 43.

⁶ *Ibidem*, p. 47.

evident, în afara celor necesare. Adesea suntem dominați de impresia greșită că lucrurile suplinesc frustrările sufletului. Credem că e de ajuns să ne cumpărăm ceva frumos, sau scump, ca să ne punem ordine în gânduri.

Oamenii răstoarnă de fapt ierarhia valorilor. Cu atât mai accentuat se resimte asta în lumea actuală. Înlocuim cu obiecte prietenii, libertatea și gândirea și uităm că plăcerile sufletului sunt mai intense și mai rezistente decât cele ale trupului, că la nivel psihic avem nevoie de vindecare, că plăcerea firească este a celui care se mulțumește cu puțin și ea se poate reduce în fond la acea dorință exprimată de Epicur într-o scrisoare către un prieten: „Trimitemi o puțină de brânză, ca să mă răsfăț oricând doresc”⁷.

De frustrare ne vindecă Seneca

Seneca a creat prilejul reflecției la o altă moarte pilduitoare. Întâmplarea lui și felul în care a primit-o asociază filosofia unei atitudini calme în fața oricărui dezastru, conflictele dintre dorințele noastre și realitate e mai bine să fie rezolvate în liniște. În fapt, frustrarea nu este altceva decât consecința lovirii unei aspirații personale de zidul implacabil al realității, opintirea ei de ceva ce nu poate fi schimbat. Credința lui Seneca este aceea că facem față mai bine evenimentelor pentru care ne-am pregătit, de care ne-am preocupat în prealabil și suntem surprinși de cele la care nu ne-am așteptat, pe care nu le-am prevăzut în vreun fel.

Datoria filosofiei survine tocmai în a tempera distanța și depresiile care apar între dorințele noastre și realitatea indestructibilă. Ne calmăm abia atunci când așteptările noastre legate de un om sau o situație nu mai sunt exagerate, ci pe măsură. Mai mult, suntem datori să ne gândim permanent la neprevăzut, este preferabil pentru psihicul nostru să prevedem eventualele dezastre și să ne pregătim pentru ele. Când te temi de un lucru, acel lucru adesea se întâmplă, însă preocuparea pentru el te face să-l primești fără prea mare afectare, ca pe ceva așteptat.

Ceea ce ne învață Seneca este să nu ne oprim la impresiile prime, să uzăm de rațiune. Ea singură permite minții să determine când anume dorințele noastre depășesc puterile realității și tot ea pretinde să admitem de bunăvoie lucrurile necesare, oricât de afectați am fi din această pricină. Când nu ai puterea de a schimba realitatea, de a îndepărta de la tine anumite întâmplări, măcar să-ți păstrezi libertatea de a opta pentru o atitudine pozitivă față de ele, acceptarea necesității însemnând în realitate doar exercitarea libertății naturale.

Montaigne sau cum să ne potrivim cu propriul trup

Filosofia lui Montaigne este evaluată de Botton ca o gândire a „reconcilierii”, întrucât ne provoacă să luăm trupul drept condiție inevitabilă a

⁷ *Ibidem*, p. 57.

⁸ *Ibidem*, p. 123.

existenței noastre, să nu-l mai scindăm radical de minte⁸. Să încetăm să credem că suntem spirite fără trup, ascunzând o realitate care e la fel de mult a noastră. Atitudinea contrară demonstrează că ne atribuim o superioritate pe care nu o avem, căci singura înțelepciune este considerarea firească a tot ce-ți este dat, așa cum este dat. În această privință, omul este mult mai slab și mai anormal decât animalele, care se iau întocmai, nu se prefac că ar fi doar suflete, nu consideră umilitor să ai un trup, să răspunzi natural necesităților lui, fără să ți se pară degradante. Până la urmă, nici una din întâmplările omului nu este inumană, după cum, fiecare om își poate duce condiția, psihică și corporală deopotrivă, superioară și prostească de asemenea. Înțelepciunea autentică este potrivirea cu propriul eu, atât ca inteligență și cultură, cât și ca nevoi și riscuri ale trupului.

Montaigne nu-și lasă opera fără propriul exemplu. El dezvăluie varii informații despre cât de obișnuit își ducea viața: aflăm, pentru a enumera doar câteva afirmații, că nu-i plăceau fructele, că ridichile ba îi plăceau, ba nu, că practica foarte des igiena dentară, că mânca prea repede și-i plăcea să se șteargă la gură cu un șervet curat. Chestiuni banale, dar care surprind însă eul-actor al unor eseuri moralizatoare și amintesc că nu trebuie să fii excepțional în viața de zi cu zi pentru a fi capabil de elaborarea unei filosofii autentice. O viață virtuoasă e una orientată în direcția înțelepciunii, dar care nu se desprinde nici de prostie; gândurile înalte au nevoie, ca să se echilibreze, de situații și atitudini obișnuite. Iar o viață înțeleaptă este aceea fundată pe experiența proprie, nu pe cultură.

De inimă zdrobită ne mângâie Schopenhauer

Schopenhauer este consolator în cazurile de dezamăgiri amoroase. Voința de viață, pe care o percepe prioritară, în detrimentul intelectului, este vizibilă cu deosebire în dragoste, și anume în îndemnarea cu forță a indivizilor spre perpetuarea speciei. Iubirea apare astfel justificat drept cea mai inevitabilă dintre obsesiile umane. Rațional ne poate deranja această idee, dar intelectului, declară filosoful, îi rămân necunoscute multe dintre acțiunile voinței de viață. O iubire luată biologic ne determină să fim mai toleranți când îi judecăm excesele, în fond, specia trebuie să meargă mai departe. Mai mult, nu noi alegem de cine ne îndrăgostim, întrucât nu putem avea urmași sănătoși și frumoși cu oricine. Voința de viață ne apropie de cei care sunt demni în urmarea scopului procreării. Dragostea devine așadar o modalitate de descoperire a părintelui-partener ideal. Respingerea amoroasă are și ea consolare, dacă nu am suferi, atunci ar fi nefiresc. Când cel de care ne-am îndrăgostit nu ne dorește ne doare, dar trebuie să gândim doar că nu am fost persoana potrivită pentru acel om.

Mângâierea suplimentară a lui Botton la învățătura lui Schopenhauer este că gânditorul german nu a dorit să ne deprime cu această concluzie, că ținta

oricărei relații de dragoste este procrearea, ci a vrut numai să ne scape de așteptări exagerate, care ne-ar adânci și mai mult nefericirea⁹. Este o oarecare consolare să ne spunem, atunci când omul de care ne-am îndrăgostit ne-a refuzat, că nu fericirea era scopul iubirii, ci reproducerea. Singurele căi care ne sustrag dominației voinței de viață rămân filosofia și arta, doar ele contribuie la preschimbarea durerii în cunoaștere. Schopenhauer este în acest sens un exemplu al omului care a abordat filosofia ca o ieșire din amărăciunea existenței.

Nietzsche – să suportăm ceea ce nu putem înlătura

Ultima lecție surprinsă de Botton în cartea lui pretinde învățarea lui *amor fati* de la Nietzsche. Nu există împlinire fără durere, nu există bucurie fără chin. Suferința vine din absența experienței, și trebuie asumată ca atare dacă vrem să cunoaștem finalul unui proiect uman. Nietzsche s-a străduit de fapt să dovedească cum mai curând trebuie să te pregătești pentru asperitățile vieții, care vin o dată cu valoarea, decât să reții vechea credință că la capătul unui lucru se ajunge lesne. Filosofia se transformă pentru autorul german, crede și Botton, într-un amalgam de credință excesivă în posibilitățile umane și o duritate nemărginită, căci el știe din propria experiență că deși împlinirea e la îndemâna oricui, s-ar putea să ne chinuim multă vreme pentru a ajunge la ea, după cum se poate să nu ajungem deloc¹⁰.

Toate viețile, fără excepție, au doza lor de durere; reușesc doar oamenii care întâmpină vrednic și înfruntă fățiș greutățile existenței. Dacă refuzi suferința, dacă o eviți, dacă încerci să o previi e semn clar de slăbiciune și de comoditate. Obstacolele sunt ca să fie abordate. Să continuăm să stăruim în aspirațiile noastre, în pofida greutăților traversate, pentru a ajunge la împlinirea lor, să rezistăm ispitei de revoltă contra celor ce s-au dovedit dificil de obținut, aceasta este credința lui Nietzsche. Este exemplul dat și în dimensiunea trăită de filosof: a luptat să fie fericit și nu s-a întors împotriva dorințelor sale, chiar dacă nu a reușit să atingă capătul lor pozitiv. A rămas totuși fidel celei mai relevante dintre virtuțile pe care dorea să le dețină o ființă umană, să fii cel care „nu mai neagă”¹¹.

Nu aș lăsa neprecizat în final gândul că demersul conceptual al volumului lui Alain de Botton este și unul cu rol pedagogic, autorul căutând nu doar să dezvăluie lectorului său modele de viață duse în spiritul filosofiei, ci și să învețe pe cel disponibil că poate ajunge la propria viziune, folosind doar pentru orientare prilejul interpretării de față. Pentru cel interesat de discursul pur conceptual al filosofiei, cartea lui Botton este o alternativă de gândire a unor autori, pentru ceilalți, o posibilitate de apropiere de domeniul filosofiei.

⁹ *Ibidem*, p. 194.

¹⁰ *Ibidem*, p. 213

¹¹ *Ibidem*, p. 213.